

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

FORS TILIDA LEKSIK KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI

Abduvaliyev Abdulxamid Abdumo'minovich

Jizzax davlat pedagogika universiteti, katta o'qituvchi.

e-mail: zilolaalibekova838@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3244-4856>

Annotatsiya.

Mazkur maqolada fors tilini o'qitish jarayonida o'rganuvchilarning leksik kompetensiyasini shakllantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalar, metodik yondashuvlar va amaliy vositalar tahlil qilinadi. Leksik birliklarni o'zlashtirish, ularning semantik xususiyatlarini anglash, kontekstda to'g'ri qo'llash hamda faol lug'at tarkibiga kiritish masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Kommunikativ yondashuv, kontekstual o'qitish, semantik xaritalash, hamkorlikda ta'lim olish, intervalli takrorlash va raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari yoritiladi. Fors tilidagi leksik birliklarni o'rgatishda ularning ma'no ko'lami, birikuvchanligi, uslubiy xususiyatlari va nutqiy vaziyatga mosligini hisobga olish zarurligi asoslanadi. Tadqiqotning ilmiy-amaliy ahamiyati leksik kompetensiyani shakllantirish jarayonini bosqichma-bosqich tashkil etish va o'quv faoliyatini baholash mezonlarini tizimlashtirish bilan belgilanadi.

Kalit so'zlar: fors tili, leksik kompetensiya, leksik birlik, lug'at boyligi, pedagogik texnologiya, kommunikativ yondashuv, kontekstual o'qitish, semantik xaritalash, raqamli ta'lim, mustaqil ta'lim.

СОВРЕМЕННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ ФОРМИРОВАНИЯ ЛЕКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В ПЕРСИДСКОМ ЯЗЫКЕ

Абдувалиев Абдулхамид Абдумунинович

Джизакский государственный педагогический университет, старший преподаватель.

Аннотация.

В данной статье анализируются современные педагогические технологии, методические подходы и практические средства, способствующие формированию лексической компетенции обучающихся в процессе преподавания персидского языка. Особое внимание уделяется усвоению лексических единиц, пониманию их семантических особенностей, правильному употреблению в контексте и включению в активный словарный запас. Рассматриваются возможности применения коммуникативного подхода, контекстного обучения, семантического картирования, совместного обучения, интервального повторения и цифровых технологий. Обосновывается необходимость учитывать семантический диапазон, сочетаемость, стилистические особенности лексических единиц персидского языка и их соответствие конкретной речевой ситуации. Научно-практическая значимость исследования определяется поэтапной организацией процесса формирования лексической компетенции и систематизацией критериев оценивания учебной деятельности.

Ключевые слова: персидский язык, лексическая компетенция, лексическая единица, словарный запас, педагогическая технология, коммуникативный подход, контекстное обучение, семантическое картирование, цифровое образование, самостоятельное обучение.

MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES FOR DEVELOPING LEXICAL COMPETENCE IN THE PERSIAN LANGUAGE

Abduvaliyev Abdulxamid Abdumo'minovich

Jizzakh State Pedagogical University, Senior Lecturer.

Abstract.

This article analyzes modern pedagogical technologies, methodological approaches, and practical tools that contribute to the development of learners' lexical competence in the process of teaching Persian. Particular attention is paid to acquiring lexical units, understanding their semantic characteristics, using them correctly in context, and incorporating them into active vocabulary. The article explores the potential of communicative approaches, contextual teaching, semantic mapping, collaborative learning, spaced repetition, and digital technologies. It substantiates the need to consider the semantic range, collocational properties, stylistic features, and contextual appropriateness of Persian lexical units when teaching vocabulary. The scientific and practical significance of the study lies in the systematic organization of lexical competence development through successive stages and the systematization of criteria for assessing learning activities.

Keywords: Persian language, lexical competence, lexical unit, vocabulary, pedagogical technology, communicative approach, contextual teaching, semantic mapping, digital education, independent learning.

Kirish. Globallashuv sharoitida xorijiy tillarni o'rganish va o'rgatish jarayonida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Tilni samarali egallash nafaqat grammatik qoidalarni bilish, balki turli nutqiy vaziyatlarda zarur leksik birliklarni tanlash, ularning ma'nosini anglash va o'rinli qo'llash bilan ham belgilanadi. Shu nuqtayi nazardan, fors tilini o'qitishda leksik kompetensiyani shakllantirish masalasi alohida ilmiy-metodik ahamiyatga ega.

Fors tili boy leksik tarkibi, ko'p ma'noli so'zlari, sinonimik munosabatlari, barqaror birikmalari va uslubiy qatlamlari bilan ajralib turadi. Mazkur tilni o'rganuvchi shaxs so'zning lug'aviy ma'nosini bilish bilan cheklanib qolmasdan, uning muayyan kontekstda qanday ma'no ifodalashini, qaysi so'zlar bilan birikishini va qanday kommunikativ vaziyatlarda qo'llanishini ham o'zlashtirishi zarur. Masalan, fors tilidagi dāneš — bilim, tajrobe — tajriba, pišraft — taraqqiyot, rivojlanish kabi birliklar turli mavzulardagi matnlarni tushunish va fikrni ifodalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

An'anaviy lug'at yodlash usuli boshlang'ich bosqichda muayyan natija berishi mumkin. Biroq so'zlarni faqat tarjima va izoh orqali o'rganish ularni mustaqil nutqda faol qo'llash uchun har doim ham yetarli emas. O'rganuvchi so'zning ma'nosini taniy olishi, lekin uni og'zaki yoki yozma nutqda ishlatishda qiyinchilikka duch kelishi mumkin. Bu holat leksik bilimni shakllantirish bilan birga uni amaliy faoliyatda qo'llash ko'nikmalarini ham rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi. Leksik kompetensiya til o'rganuvchining so'z va boshqa leksik birliklarning ma'nosini anglash, ularni xotirada saqlash, o'zaro semantik munosabatlarini aniqlash hamda tegishli kommunikativ vaziyatda to'g'ri qo'llash qobiliyatini ifodalaydi. Mazkur kompetensiya umumiy kommunikativ kompetensiyaning muhim tarkibiy qismi bo'lib, tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozish ko'nikmalari bilan uzviy bog'liq.

Norbert Schmitt lug'atni o'zlashtirishni ikkinchi tilni egallashning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida tahlil qiladi. Paul Nation esa leksik bilimni faqat so'zning shakli va ma'nosini bilish bilan cheklamay, uning qo'llanish xususiyatlarini ham hisobga olish zarurligini ta'kidlaydi. Ushbu yondashuvlar fors tilini o'qitishda ham muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

Leksik kompetensiyani bir nechta o'zaro bog'liq tarkibiy qismlar orqali izohlash mumkin. Leksik-semantik bilim so'zning asosiy va qo'shimcha ma'nolarini, sinonim va antonimlarini, ko'p ma'nolilik xususiyatlarini anglashni qamrab oladi. Masalan, fors tilidagi kār so'zi kontekstga qarab "ish", "faoliyat" yoki "vazifa" ma'nolarida qo'llanishi mumkin. Leksik-grammatik bilim so'zning grammatik xususiyatlari, gapdagi vazifasi va boshqa birliklar bilan birikish imkoniyatlarini anglashni nazarda tutadi. Kollokatsion kompetensiya esa so'zlarning tabiiy birikmalarini bilish va ulardan foydalanish qobiliyatidir. Masalan, fors tilidagi tašmim gereftan — qaror qabul qilmoq birikmasi yaxlit leksik birlik sifatida o'zlashtirilganda samaraliroq qo'llanadi. Pragmatik-uslubiy bilim so'zning rasmiy yoki norasmiy nutqda qo'llanishi, muloqot maqsadi va vaziyatga mosligini anglash bilan bog'liq. Reproduktiv ko'nikma so'zni tanish va tushunishni, produktiv ko'nikma esa uni mustaqil ravishda gapirish va yozishda ishlatishni anglatadi. Ta'lim jarayonida ushbu yo'nalishlarni uyg'un rivojlantirish muhimdir.

Fors tilining leksik tizimini o'rganishda so'z ma'nosi, morfologik tuzilish, birikuvchanlik va matniy kontekstni birgalikda hisobga olish lozim. So'zning alohida holda yodlangan tarjimasi uning real nutqdagi barcha vazifalarini tushunishga imkon bermasligi mumkin. Fors tilida arab tilidan o'zlashgan ko'plab birliklar mavjud. Shuningdek, tarixiy va zamonaviy til qatlamlarida boshqa tillar bilan aloqalar natijasida shakllangan leksik munosabatlar ham kuzatiladi. Bunday xususiyatlar ayrim so'zlarning ma'nosi, uslubiy bo'yoqdorligi va qo'llanish sohasini aniqlashda etimologik hamda kontekstual bilimlarning ahamiyatini oshiradi. Fors tilini o'rganuvchilar uchun so'zlarni birikmalar tarkibida o'zlashtirish ham muhim. Masalan, so'āl porsidan — savol bermoq, tašmim gereftan — qaror qabul qilmoq, tavajjoh kardan — e'tibor bermoq, šerkat kardan — qatnashmoq va alāqe dāštan — qiziqish bildirmoq kabi birikmalarni yaxlit kommunikativ birlik sifatida o'rgatish maqsadga muvofiq. Leksik birliklarning ma'nosini kontekst asosida aniqlash ham muhim. Masalan, rāh so'zi "yo'l" ma'nosini anglatishi mumkin, biroq ayrim birikmalarda "usul" yoki "yo'nalish" mazmunida ham keladi. O'rganuvchi ushbu farqlarni turli gap va matnlar orqali o'zlashtirganda so'zning semantik imkoniyatlarini chuqurroq anglaydi. Fors tilini o'rgatishda yozuv va talaffuz o'rtasidagi munosabatni ham hisobga olish zarur. Fors yozuvida qisqa unlilarning ko'pincha alohida harflar bilan ko'rsatilmaligi o'qish jarayonida ayrim qiyinchiliklarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli leksik birliklarni o'rganish talaffuz, yozuv va kontekstual tushunish faoliyatlari bilan birgalikda tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Leksik kompetensiyani shakllantirishning zamonaviy pedagogik texnologiyalari. Kommunikativ yondashuv tilni faqat nazariy bilimlar majmuasi sifatida emas, balki muloqot vositasi sifatida o'rgatishni nazarda tutadi. Ushbu yondashuvda leksik birliklar real yoki shartli kommunikativ vaziyatlarda qo'llash orqali o'zlashtiriladi. Masalan, "Universitet hayoti" mavzusida dānešgāh — universitet, dānešju — talaba, ostād — ustoz, professor, dars — dars va emtehān — imtihon kabi birliklar taqdim etilishi mumkin. O'rganuvchilar so'zlarning ma'nosi bilan tanishgach, ular ishtirokida savol-javoblar tuzadilar, juftlikda suhbat olib boradilar va universitetdagi kundalik faoliyatini tasvirlaydilar.

Kontekstual o'qitish texnologiyasi. Kontekstual o'qitish yangi leksik birliklarni gap, matn yoki muayyan kommunikativ vaziyat tarkibida o'rganishni nazarda tutadi. Masalan, Man har ruz ketāb mixānam — Men har kuni kitob o'qiyman gapida o'rganuvchilar har ruz — har kuni, ketāb — kitob va xāndan — o'qimoq birliklarini aniqlaydilar. Keyinchalik ular mazkur birliklarni boshqa gaplarda qo'llab, yangi mazmun yaratadilar. Bu yondashuv mustaqil o'rganish strategiyalarini ham rivojlantiradi.

Semantik xaritalash texnologiyasi. Semantik xaritalash soʻzlar va tushunchalar oʻrtasidagi mazmuniy munosabatlarni grafik shaklda ifodalashga asoslanadi. Fors tilida “Oila” mavzusini oʻrganishda markaziy tushuncha sifatida xānevāde — oila tanlanishi mumkin. Uning atrofida pedar — ota, mādar — ona, barādar — aka yoki uka, xāhar — opa yoki singil va farzand — farzand kabi birliklar joylashtiriladi. Keyingi bosqichda oʻrganuvchilar ushbu soʻzlardan foydalanib gaplar tuzadilar va mavzu boʻyicha kichik matn yozadilar. Semantik xaritalashning afzalligi leksik birliklar oʻrtasidagi aloqalarni koʻrgazmali tarzda namoyon etishidir. Fors tilidagi leksikani oʻrganishga bagʻishlangan ayrim empirik tadqiqotlarda semantik xaritalash va hamkorlikda oʻqitish yondashuvlari ijobiy natijalar koʻrsatgan. Biroq ushbu natijalarni turli taʼlim sharoitlariga tatbiq etishdan oldin mahalliy sharoitda tekshirish lozim.

Hamkorlikda oʻqitish texnologiyasi. Hamkorlikda oʻqitish oʻrganuvchilarning kichik guruhlar yoki juftliklarda umumiy maqsad asosida faoliyat olib borishiga asoslanadi. Masalan, “Sayohat” mavzusida birinchi guruh manzil va transportga oid soʻzlarni, ikkinchi guruh turar joy va mehmonxonaga oid birliklarni, uchinchi guruh esa yoʻl soʻrash va xarid qilishga oid iboralarini oʻrganishi mumkin. Har bir guruh oʻziga tegishli birliklarni izohlaydi va boshqa guruhlariga taqdim etadi. Yakunda barcha oʻrganuvchilar umumiy sayohat dialogini yaratadilar.

Oʻyin texnologiyalari. Didaktik oʻyinlar leksik birliklarni takrorlash va mustahkamlashni faol jarayonga aylantiradi. “Soʻzni toping” oʻyinida oʻqituvchi soʻzning tarjimasini yoki maʼnosini aytadi, oʻrganuvchilar tegishli forscha birlikni topadilar. “Bir daqiqada gap tuzing” oʻyinida uchta leksik birlik beriladi va oʻrganuvchi shu soʻzlar ishtirokida gap tuzadi. “Leksik zanjir” oʻyinida ishtirokchilar bir mavzuga oid soʻzlarni navbat bilan aytadilar. “Vaziyatni davom ettiring” mashqida esa doʻkonda xarid qilish, mehmon kutish yoki universitetda suhbatlashish kabi vaziyatlarda dialog tuziladi.

Raqamli taʼlim texnologiyalari. Raqamli vositalar leksik birliklarni oʻrganish, takrorlash va oʻzlashtirish darajasini tekshirishda qoʻshimcha imkoniyat yaratadi. Raqamli kartochkalar, onlayn testlar, audioyozuvlar, elektron lugʻatlar va interaktiv mashqlardan foydalanish mumkin. Masalan, forscha soʻz, uning talaffuzi, oʻzbekcha maʼnosi va namunaviy gapidan iborat elektron kartochkalar tayyorlanadi. Oʻrganuvchi avval soʻzni taniydi, keyin maʼnosini eslaydi va soʻng uni mustaqil gapda ishlatadi. Interval asosida takrorlash leksik birliklarni belgilangan oraliqlarda qayta koʻrib chiqishga imkon beradi. Fors tilini ikkinchi til sifatida oʻrganuvchilarda oʻqish jarayonida yangi soʻzlarni aniqlash va kompyuter yordamida koʻmak berish strategiyalari ham tadqiq qilingan. Raqamli vositalar oʻqituvchining metodik rahbarligini almashtirmaydi, balki oʻquv faoliyatini toʻldiradi.

Maqolada tahlil qilingan nazariy yondashuvlar fors tilidagi leksik kompetensiyani shakllantirish jarayonini tizimli tashkil etish zarurligini koʻrsatadi. Leksik birliklarni alohida yodlash bilan cheklanmasdan, ularni kontekst, birikmalar va kommunikativ vaziyatlar orqali oʻzlashtirishga yoʻnaltirilgan metodik tizim taklif etiladi. Birinchidan, leksik kompetensiyaning semantik, kollokatsion, pragmatik va produktiv tarkibiy qismlari oʻzaro bogʻliq holda koʻrib chiqiladi. Ikkinchidan, kommunikativ yondashuv, semantik xaritalash, hamkorlikda oʻqitish, oʻyin texnologiyalari va raqamli vositalarning oʻquv jarayonidagi vazifalari tizimlashtiriladi. Uchinchidan, leksik kompetensiyani rivojlantirishning bosqichli modeli taklif etiladi. Toʻrtinchidan, oʻrganuvchilarning leksik bilimlarini baholashda semantik aniqlik bilan bir qatorda kontekstual moslik, kollokatsion toʻgʻrilik va mustaqil nutqda qoʻllash koʻnikmalarini hisobga olish tavsiya etiladi. Mazkur yondashuvlar fors tili oʻqituvchilari, oʻquv materiallarini ishlab chiquvchilar va til taʼlimi boʻyicha tadqiqot olib boruvchilar uchun metodik asos boʻlib xizmat qilishi mumkin. Taklif etilgan modelning samaradorligini aniq oʻquv sharoitida tekshirish uchun tajriba-sinov ishlari, boshlangʻich va yakuniy testlar hamda kechiktirilgan nazorat natijalariga asoslangan empirik tadqiqotlar oʻtkazish zarur.

Fors tilida leksik kompetensiyani shakllantirish til taʼlimining muhim tarkibiy yoʻnalishlaridan biri boʻlib, u oʻrganuvchining lugʻaviy bilimlarini amaliy kommunikativ faoliyat bilan birlashtirishni talab qiladi. Leksik birliklarni samarali oʻzlashtirish uchun ularning maʼnosi, yozilishi, talaffuzi, grammatik xususiyatlari, birikuvchanligi va kontekstual qoʻllanishini oʻzaro bogʻliq holda oʻrgatish zarur. Tahlil natijasida kommunikativ yondashuv, kontekstual oʻqitish, semantik xaritalash, hamkorlikda taʼlim olish, oʻyin texnologiyalari va raqamli vositalar leksik kompetensiyani rivojlantirishda qoʻllanishi mumkin boʻlgan muhim metodik yoʻnalishlar sifatida tavsiflandi. Ularning samarali qoʻllanishi oʻquv maqsadlari, oʻrganuvchilarning til darajasi va taʼlim sharoitlariga mos ravishda tashkil etilishi bilan bogʻliq. Leksik kompetensiyani rivojlantirishda yangi soʻzlarni taqdim etish, maʼnosini anglash, boshqariladigan mashq bajarish, kommunikativ vaziyatlarda qoʻllash, muntazam takrorlash va natijalarni baholash bosqichlarini izchil tashkil etish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv oʻrganuvchilarning passiv lugʻatini faol lugʻatga aylantirishga va mustaqil nutqiy faoliyatini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Schmitt N. Vocabulary in Language Teaching. – Cambridge: Cambridge University Press, 2000. – 224 p. – ISBN: 978-0-521-66938-2. – URL: <https://books.google.com/books?id=0HNly9nxBXgC>
2. Nation I. S. P. Learning Vocabulary in Another Language. – 2nd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2013. – ISBN: 978-1-107-62302-6. – DOI: 10.1017/CBO9781139858656. – URL: <https://www.cambridge.org/core/books/learning-vocabulary-in-another-language/25C481C771758930E8EBBE811231FEB7>
3. Vakili A., Bahramlou K., Mousavian M. The Effect of Cooperative Learning Approach and Semantic Mapping Strategy on the Acquisition of L2 Persian Vocabulary // Cogent Education. – 2020. – Vol. 7, № 1. – Article 1762287. – DOI: 10.1080/2331186X.2020.1762287. – URL: <https://doi.org/10.1080/2331186X.2020.1762287>
- A., Bahramlou K. Learning Persian Vocabulary through Reading: The Effects of Noticing and Computerized Dynamic Assessment // Cogent Education. – 2018. – Vol. 5, № 1. – Article 1507176. – DOI: 10.1080/2331186X.2018.1507176. – URL: <https://doi.org/10.1080/2331186X.2018.1507176>